

linić bio je mnogo mlađi te je mnogim njihovim međusobnim odnosima pristupao s određene distance, a time i trezvenije, odnosno objektivnije.

Prvenstveno zato ova knjiga zaslužuje pozornost hrvatske javnosti, jer ju je pisala osoba koja je spomenutim ključnim ličnostima bila dovoljno bliska da o njima može znati pojedinosti koje nisu poznate iz onodobnih dokumenata, ali ih ujedno, zbog toga što nije osobno upletena u njihove međusobne sukobe, može opisivati nepristrano, ne zauzimajući nijednu od sukobljenih strana u njihovim iznimno složenim – i za vanjskoga promatrača posve nerazumljivim – odnosima.

Vladimir Šumanović

Ulrike Schult, *Zwischen Stechuhr und Selbstverwaltung: Eine Mikrogeschichte sozialer Konflikte in der jugoslawischen Fahrzeugindustrie 1965-1985*, Studien zur Geschichte, Kultur und Gesellschaft Südosteuropas, Band 15 (Berlin: Lit Verlag, 2017), 358 str.

Ova knjiga njemačke povjesničarke Ulrike Schult temelji se na njezinoj doktorskoj disertaciji koju je obranila na Sveučilištu Friedrich Schiller u Jeni.

U prvom poglavlju, odnosno uvodu (“Einleitung”, str. 9 – 33) autorica objašnjava kako se opredijelila za svoje istraživanje. Iznosi da komunističke države nisu bile u stanju razriješiti društvene sukobe u industriji, dodajući da je pitanje takvih sukoba u jugoslavenskom socijalističkom samoupravljanju nedovoljno istraženo. Zato je autorica odlučila istražiti te sukobe u jugoslavenskoj industriji motornih vozila. Kao primjere uzela je tvornicu TAM (Tovarna avtomobilov in motorjev) u Mariboru i Zavode Crvene zastave u Kragujevcu. Istraživanje obuhvaća razdoblje od sredine 1960-ih do sredine 1980-ih. Početna točka vezana je za početak tadašnje privredne reforme, a sredina 1980-ih, prema autorici, razdoblje je kada je samoupravljanje u tvornicama, u okolnostima gospodarske i društvene krize, izgubilo stvarnu snagu kao i snagu legitimizacije sistema.

Razumljivo, poveznica između TAM-a i “Zastave” je proizvodnja motornih vozila, ali bila je riječ o kolektivima smještenim u različitim dijelovima, odnosno republikama Jugoslavije, pri čemu autorica objašnjava glavne razlike stanja između Maribora i Kragujevca, odnosno Slovenije i Srbije.

U uvodnom dijelu autorica također iznosi metodološke probleme i pristupe važne za njezinu temu, osvrće se na dosadašnju razinu istraženosti tema relevantnih za njezino istraživanje kao i na izvore kojima se koristila. Svoje je istraživanje temeljila na radu u većem broju arhiva u Sloveniji i Srbiji. Arhivsko gradivo TAM-a istraživala je u Pokrajinskom arhivu u Mariboru, a za nju važni dokumenti Zavoda Crvene zastave i dalje nisu predani u nadležni arhiv, nego ih je autorica istraživala u pismohrani poduzeća koja su nasljednici nekadašnjih Zavoda Crvene zastave.

U drugom poglavlju (“Ideologischer und ökonomischer Hintergrund”, str. 33 – 45) autorica daje osnovne podatke o socijalističkom samoupravljanju i glavne značajke jugoslavenskoga gospodarstva kao uvod za kasnije praćenje stanja u TAM-u i “Za-

stavi". Pritom, među ostalim, spominje da su navodno "zlatne" 1970-e u Jugoslaviji, kada je riječ o rastu standarda, zapravo bile godine ignoriranja simptoma krize koja je zatim u punoj jačini izbila na površinu tijekom 1980-ih.

U trećem poglavlju ("Zwei jugoslawische Fahrzeugfabriken", str. 47 – 59) autorica daje osnovne podatke o TAM-u i Zavodima Crvene zastave, o nastanku i razvoju tih tvornica, odnosno kako su one razvijale proizvodnju motornih vozila. U oba slučaja bila je riječ o velikim kolektivima u kojima je radilo na tisuće radnika.

U četvrtom poglavlju ("Formale Wege der Konfliktaustragung", str. 61 – 147) autorica prikazuje načine na koji su radnici svoje zahtjeve rješavali preko sistema samoupravljanja. Pritom uzima u obzir decentralizaciju jugoslavenske privrede i promjene u sistemu samoupravljanja ("udruženi rad" uveden tijekom 1970-ih). Sistem samoupravljanja u tvornicama sagledava i u njegovu odnosu prema rukovodećim strukturama u tvornicama, a prikazuje i položaj Saveza komunista i drugih društveno-političkih organizacija čije su strukture također postojale u svakoj tvornici.

Na temelju različitih primjera iz TAM-a i "Zastave" autorica prikazuje kako su pojedini proizvodni pogoni, odnosno njihovi radnici promovirali svoje grupne interese nasuprot interesima cijeloga kolektiva, primjerice kada je riječ o osobnim dohocima. To je otvaralo pitanje solidarnosti na razini cijeloga kolektiva.

Također je opisano kako je s jedne strane postojala načelna odgovornost da se plaće ("osobni dohoci") ne mogu podizati na temelju onoga što nije zaradeno, a nasuprot tome stajale su težnje i zahtjevi radnika da njihovi osobni dohoci budu povećani. Konflikti oko osobnih dohodaka postojali su već tijekom 1970-ih, a u okolnostima krize 1980-ih postali su posebno istaknuti. Uz osobne dohotke autorica bitan uzrok konflikata nalazi u neriješenom stambenom pitanju brojnih radnika.

Autorica razmatra i rad tijekom 1970-ih uvedenih samoupravnih radničkih kontrola i novih sudova udruženoga rada kao novih mehanizama za rješavanje različitih konflikata među radnicima.

Na temelju svega autorica primjećuje postupan pad solidarnosti među radnicima nasuprot jačanju partikularnih interesa, a s rastućom krizom tijekom prve polovine 1980-ih postalo je nemoguće sakriti sve izraženije proturječnosti sistema, pri čemu je postalo očito da ih samoupravljanje ne može razriješiti.

U petom poglavlju ("Informelle Praktiken", str. 147 – 235) autorica prikazuje kako su radnici, na razne načine, težili ostvariti svoje interese izvan sistema socijalističkoga samoupravljanja. Tako se u ovom poglavlju obrađuje problem radnika koji su se bavili i dodatnim poslovima, primjerice poljoprivredom, zatim problem radne discipline i odgovornosti radnika, a prikazane su i različite zloupotrebe i korištenje veza pri zapošljavanju ili rješavanju stambenoga pitanja. Također je prikazan problem fluktuacije radne snage koji se, primjerice, pojavljivao tijekom 1960-ih i 1970-ih zbog odlaska radnika na privremeni rad u inozemstvo.

U istom poglavlju autorica analizira i štrajk, odnosno "obustavu rada" kao način na koji su radnici, izvan sistema, težili ostvariti svoje zahtjeve. Autorica zaključuje da je sistem prešutno prihvaćao, odnosno tolerirao brojne neformalne oblike ponašanja radnika, dakle sistem nije išao na konfrontaciju s radničkom klasom, nego je u partijskim raspravama mnogo više prevladavala kritika "birokratskih" i "tehnokratskih" tendencija, dakle kritika koja je bila usmjerena prema rukovodećim strukturama u privredi.

U šestom poglavlju ("Soziale Differenzierung der Belegschaften", str. 237 – 328) autorica prikazuje različite oblike socijalnoga raslojavanja, odnosno poseban položaj

određenih društvenih skupina. Primjerice, opisano je u kojoj je mjeri radnička klasa pristupala Savezu komunista, zatim razlike između radnika u neposrednoj proizvodnji i onih koji su radili upravne poslove, kao i razlike između kvalificiranih i nekvalificiranih radnika. Posebno je obrađeno i pitanje mladih radnika. Autorica opisuje i položaj radnica, dakle prikazani su dosezi i ograničenja "socijalističke emancipacije" žena koje su radile u industriji.

U ovom poglavlju autorica se osvrnula i na migracije radnika unutar Jugoslavije. Dio tih migracija bio je iz mjesta u okolici Maribora i Kragujevca, iz kojih su radnici išli na rad u tvornice u tim gradovima. No postojale su i migracije iz jedne u drugu republiku. Nasuprot "Zastavi", čiju su radnu snagu većinom činili Srbi iz okolnoga područja, kao radna snaga u TAM-u pojavilo se dosta radnika iz Bosne i Hercegovine, što je bilo u skladu s općenitim razvojem Slovenije, koja je privlačila radnu snagu iz drugih dijelova Jugoslavije. U vezi s radnom snagom TAM-a iz drugih republika autorica primjećuje raskorak između proklamirane politike "bratstva i jedinstva" i u stvarnosti izdvojenoga i nepovoljnijega položaja tih radnika.

U sedmom poglavlju, odnosno zaključnom sažetku ("Resümee", str. 329 – 336) autorica prikazuje glavne zaključke svojega istraživanja. Ocjenjuje da je sistem samoupravljanja radnicima u Jugoslaviji načelno davao mnogo veća prava u odlučivanju nego što su ih imali radnici u zemljama državnoga socijalizma. No postojao je veliki raskorak između načelnih prava i njihove primjene. Nemogućnost zadovoljavanja zahtjeva radnika ili grupa radnika u sistemu vodila je do raznovrsnih rješenja izvan samoga sustava, a međusobni sukobi po različitim crtama slabili su i lomili solidarnost i načelno jedinstvo radničke klase. Autorica zaključuje da je samoupravljanje u jugoslavenskim tvornicama najkasnije do sredine 1980-ih izgubilo snagu legitimiranja sistema.

Na kraju knjige (str. 337 – 358) nalazi se popis kratica, popis tablica i ilustracija i popis korištene literature i izvora.

Riječ je o vrlo vrijednom djelu. Na temelju opširnoga istraživanja autorica se spustila na razinu dviju važnih jugoslavenskih tvornica da bi prikazala različite oblike sukoba i nejednakosti među radničkom klasom u jugoslavenskom socijalističkom samoupravljanju.

Nikica Barić

Izvješće s međunarodne konferencije *CONVENTION AND REVOLUTION: Life Writing by Women in the 1800s and 1900s: Archives, Critiques and Methods*, Poljska akademija znanosti i Sveučilište u Varšavi, Varšava, 29. studenoga – 1. prosinca 2017.

U organizaciji Instituta za književna istraživanja Poljske akademije znanosti, Digitalnoga humanističkog laboratorija Sveučilišta u Varšavi i Centra za slavističke studije Poljske akademije znanosti u Varšavi je od 29. studenoga do 1. prosinca 2017. održana međunarodna znanstvena konferencija *Convention and Revolution: Life Writing by Women in the 1800s and 1900s: Archives, Critiques and Methods* (Konvencija i revolucija: Ženski zapisi o životu u XIX. i XX. stoljeću: arhivi, kritike i metode).